
I. ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

УДК 330.837:330.341.1

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Н. М. КРАУС, кандидат економічних наук
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. У статті доведена необхідність інституціоналізації інноваційного середовища як об'єктивної потреби на етапі системної модернізації економіки України. Визначено причини, що викликають потребу в створенні такого середовища. Обґрунтована потреба інституціоналізації у формуванні високого інноваційно-інвестиційного рівня України в парадигмі глобального розвитку. Вказано основні сегменти інфраструктури інноваційної економіки.

Ключові слова: інноваційна економіка, інституціоналізація, інфраструктура, інститут.

Динамічні зміни сучасного суспільства істотно активізують проблему наступності та мінливості в соціально-економічному розвитку. У здійсненні наступності головну роль відіграють інститути. Але сучасний світ надає динаміку інституціональним формам, що значно підвищує ризики криз, тому необхідно забезпечити стійкість і глобальну збалансованість суспільного розвитку. Наразі загально-визнаним є той факт, що в початковий період реформування соціалістичних економік роль інституційних факторів була суттєво недооцінена.

Перехід до інноваційної моделі розвитку є сучасним свідомим вибором України. Крім того, цього вимагає і глобалізаційний процес, у якому задіяні всі країн світу, зокрема, він не оминув і Україну. Останнім часом було опубліковано цілий ряд наукових праць і досліджень, у тому числі й вищим керівництвом краї-

ни, в яких порушувалося питання про перехід на шлях структурних інноваційних змін.

Комплексне дослідження інституціонального забезпечення інноваційної економіки частково представлено в працях Д. Белла, Й. Шумпетера, Дж. Гелбрейта, У. Росту. Із дослідженням загальних аспектів структурної перебудови в перехідних економіках і питаннями реформування інституційної структури економіки пов'язані імена В. Гейця, Ю. Козака, І. Лукінова, Ю. Макагона, Є. Панченка, С. Пахомова, Ю. Пахомова, А. Поручника, А. Румянцева, А. Філіпенка, А. Чухно.

У сфері інституціональної теорії досить плідно працюють українські та російські науковці, які створюють інституціональні моделі з урахуванням економічних умов і особливостей, що характерні для пострадянських країн. У працях Р. Нуреева, В. Дементьєва, С. Бар-

сукової, М. Зверякова, В. Якубенка, А. Ткача, В. Тарасевича, А. Олейніка та інших на основі застосування міждисциплінарного підходу здійснюється науковий пошук геополітичних, історичних, етнічних, морально-психологічних і культурних чинників інституціональних перетворень вітчизняної економіки. Але, разом з тим, значна кількість проблем інституціонального забезпечення саме інноваційної економіки як об'єктивної потреби та ефективної форми системної модернізації економіки нашої країни залишаються недостатньо розкритими й обгрунтованими.

Метою статті є доведення необхідності інституціоналізації інноваційного середовища як об'єктивної потреби на етапі системної модернізації економіки України, дослідження інноваційної інфраструктури економіки та обгрунтування доцільності інституціоналізації у формуванні високого інноваційно-інвестиційного рівня України в парадигмі глобального розвитку.

Поняття інституту є атрибутом історичної реальності та її імперативного змісту. Інститути – це різновид структур, які належать соціальному простору: вони становлять зміст суспільного життя, значна частка взаємодії і діяльності людей структурована в термінах явних або неявних правил. Не порушуючи загальноприйнятих у науковій літературі традицій, ми можемо визначити інститути як системи усталених і загальноприйнятих соціальних правил, які структурують соціальні взаємодії. Мова, гроші, закони, системи мір і ваги, правила поведінки за столом, фірми (та інші організації) і т. ін. – все це інститути [9, с. 28–29].

Інститути можуть бути класифіковані за різними критеріями, наприклад за сферою діяльності (інститути соціальні, економічні, культурні, політичні), за способом формування (випадково створенні та свідомо створенні), за характером обмежень поведінки («правила гри» і «правила контролю»), за суб'єктом, який безпосередньо бере участь у їх створенні (формальні, неформальні й організаційно оформленні), за характером санкцій («м'які», «жорсткі»).

Інституціональна система України нині виглядає так:

- загальнодержавні інституції (Президент та його адміністрація, Верховна Рада, Кабінет Міністрів, конституційний суд);

- правові інституції;

- економічні інституції (Національний банк, грошово-кредитна система, Фонд державного майна, Антимонопольний комітет, Комісія з цінних паперів і фондового ринку, підприємства, фірми, інвестиційні фонди і компанії, біржі, акціонерні товариства) [7, с. 93].

Головними ознаками інститутів є:

- націленість на задоволення визначених суспільних потреб і виконання відповідних функцій;

- мінімізація зусиль, які люди витрачають на те, щоб знайти одне одного і домовитись між собою, полегшення пошуку потрібних товарів, цінностей;

- регулювання поведінки людей для запобігання збиткам одна іншій або компенсації їх, якщо вони все ж завдані;

- організація свідомості в процесі передачі інформації та навчання.

В Україні наразі через складні процеси трансформації командно-адміністративної системи в ринкову недостатньо розвинутий механізм економічного зростання, в цьому контексті особливого значення набуває інституціональна структура як найважливіший чинник формування ефективної інноваційної економіки. При цьому базисні інститути, як-от інститут власності, інститут угод, нормативно-правові інститути та інститут фінансів, є підґрунтям формування ринкових відносин і водночас інституціональним чинником розвитку вітчизняної інноваційної економіки.

До похідних інститутів, які сформувались або мали сформуватися на основі базисних ринкових інститутів, варто зарахувати інститути підприємництва, конкуренції, ціноутворення і фінансово-кредитний інститут. Хоча мова йде переважно про формальні інститути, у транзитивних економіках ситуація ускладнюється наявністю неформальних інститутів, котрі здебільшого є наслідком впливу попередньої суспільної формації.

Важливою складовою розвитку України є її інституціональний розвиток, який полягає у збереженні, створенні, вдосконаленні та на-

рощуванні інституціонального потенціалу для реалізації цілей загального розвитку країни. Інституціональна складова розвитку тісно пов'язана і переплітається зі всіма іншими його аспектами. Досить близько інституціональний розвиток пов'язаний із політичним. Саме політика та інститути визначають ріст і розвиток, а хороша політика визначає якісні інститути і необхідний час для їх розвитку.

Вирішальним фактором політичного розвитку є якість влади, яку неможливо забезпечити без відповідного людського – наукового та освітнього потенціалу. Якість влади в сучасних умовах визначається здатністю державних інститутів розробляти і проводити політику в єдності всіх її складових із метою власного розвитку країни та відстоювання національно-державних інтересів України в умовах глобальної конкуренції.

Глобальними викликами у XXI ст. є розвиток на основі знань, що зумовлюють необхідність пріоритетного розвитку науки й освіти. В інституціональному аспекті це означає становлення науково-освітніх інститутів або наукових і освітніх організацій.

Необхідність створення в Україні конкурентоздатних наукових і освітніх інститутів зумовлена тим, що існуючі імперативи XXI ст. вже ніхто не може ігнорувати, якщо не хоче бути віднесений потоком історії в небуття. Таких імперативів небагато – це глобалізація, розвиток на основі знань і природозбереження.

Імператив інституціонального розвитку ускладнюється тим, що інститути й самі повинні розвиватися та забезпечувати процес розвитку у складних умовах глобальних змін, викликів і загроз.

Інституалізація інноваційної економіки насамперед має створити умови для збереження, використання та відтворення того інноваційного потенціалу, який ще залишився в Україні. Особливість нинішньої ситуації в інноваційній сфері полягає у тому, що важливий ланцюг інноваційного процесу «наука – техніка – виробництво», який був створений ще за радянських часів, значною мірою зруйнований, що змушує переходити лише до відновлення окремих елементів такої системи та її важливої ланки – інноваційного потенціалу. Ускладнює цей процес і те, що господарство не дає достатніх імпульсів до активізації процесів нагромадження в інноваційній сфері, а тому формування у ній відповідного інституціонального середовища відбувається дуже повільно [9, с. 18].

Інституційна інфраструктура інноваційної економіки не тільки забезпечить, а й оптимізує процес взаємодії ринку та держави. Вона, з одного боку, збагатить і диверсифікує її функції, а з іншого – трансформує глибинні регулятивні пристрої й інструменти м'якої корекції [1, с. 13].

Сегментація інфраструктури інноваційної економіки подана на рис. 1.

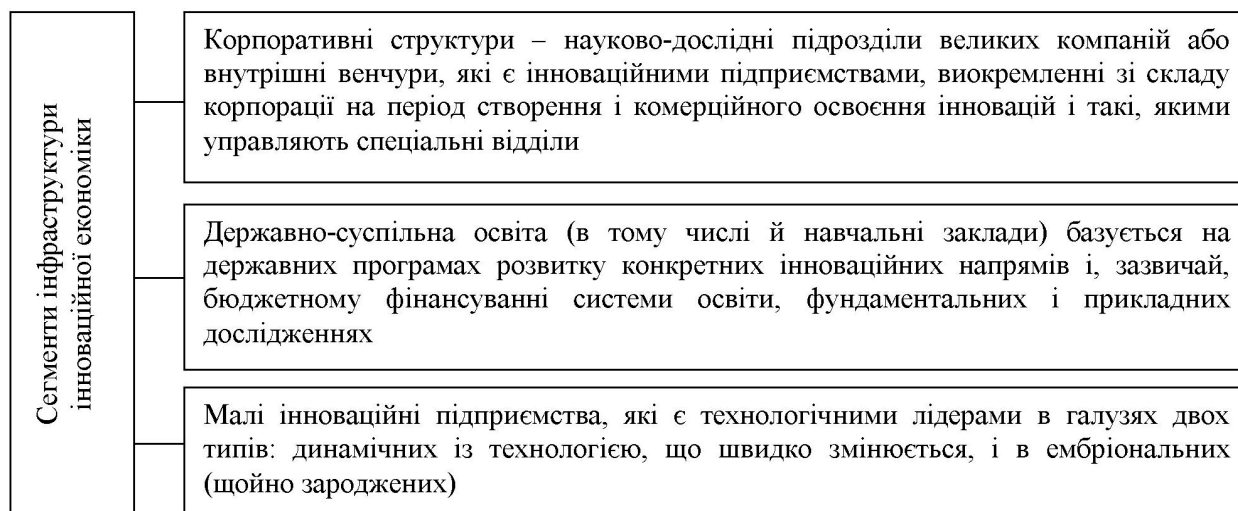

Рис. 1. Сегментація інфраструктури інноваційної економіки

Суттєвою є роль інституціонального об'ясування в оптимізації функцій держави, в тому числі й у досягненні ефекту державно-ринкової синергії. За допомогою інституціоналізації інфраструктури інноваційної економіки держава мінімізує своє пряме (адміністративне) втручання в інноваційно-економічні процеси; адміністрування замінюється впливом опосередкованим, що здійснюється через тонке налаштування відповідних інститутів ринкової інноваційної інфраструктури. Ефективність держави в цьому разі підвищується, і надуманість так званої адміністративної реформи стає очевидною [1, с. 13].

Потрібно пам'ятати, що для формування інноваційної економіки необхідно створити такі інституційні умови, за яких саме інновації є основним джерелом максимізації індивідуального доходу власника [5, с. 18]. Необхідно змінити структуру стимулів і мотивації. Для цього потрібно змінити інститути, що обмежують і спрямовують економічну поведінку [5, с. 19].

Важливим питанням, на нашу думку, на яке слід обов'язково звертати увагу при формуванні інститутів інноваційного ринку, є функціонування ефективного цінового механізму як важливої складової конкурентоспроможності інноваційних підприємств. Порушення еквівалентного розподілу доходів відповідно до економічної участі в загальних трансакціях між усіма учасниками продуктового ланцюга, значна монополізація посередниками каналів заготівель і збуту інноваційної продукції, нерозвиненість інфраструктури інноваційного ринку, наявність істотних диспропорцій у цінах на продукцію і ресурси – все це свідчить про необхідність подальшого вдосконалення науково-методичного забезпечення регулювання ціноутворюючих процесів на інноваційну продукцію та товари. На сьогодні через незавершеність формування ефективного цінового механізму ціна не є стимулюючим чинником інноваційного розвитку. Збереження диспаритету цін призводить до технічної відсталості, зниження ефективності, неможливості відшкодувати витрати на виробництво інноваційної продукції, унаслідок цього відбувається його «затухання».

Отже, малим і середнім підприємствам для поповнення оборотних коштів варто розраховувати здебільшого на кредитний механізм, який також є недостатньо розвинутим. Сьогодні кредитна система не враховує специфіку й потреби інноваційного виробництва повною мірою та переважно орієнтована на галузі з порівняно швидким обігом капіталу.

Інституціональна невизначеність у пострадянській реальності зумовлена насамперед перехідним станом економіки, інверсійним характером трансформаційних процесів, відсутністю досконалих форм державного регулювання і ринкового саморегулювання, традицій, звичок, правових актів, притаманних розвинутій ринковій системі господарювання (наприклад, контрактні та фінансові зобов'язання, податкові традиції, норми індивідуальної участі в інвестуванні) [2, с. 82].

Важливим інструментом формування економіки, орієнтованої на інновації, є система індикаторів для оцінювання потенціалу майбутніх перетворень, конкурентоспроможності у мікро- та макроекономічному вимірах. У сучасних умовах оцінка готовності до становлення й розвитку економіки, орієнтованої на інновації, визначається на підставі різноманітних підходів: із урахуванням ознак і факторів, що забезпечують зростання інноваційності шляхом розрахунку індексів [3, с. 19].

Система індикаторів Європейського Союзу охоплює 17 показників, що стосуються людських ресурсів, системи продукування нових знань, системи їх передачі та використання, інноваційних фінансів, результатів інноваційної діяльності, а також інвестицій ринку інноваційних та інформаційних технологій [4, с. 33]. Значення цих показників і динаміка їх змін можуть використовуватися при розробці стратегії інноваційного розвитку та реалізації політики зростання конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Ми поділяємо думку Е. Ясіна про те, що конкуренція є абсолютно необхідним доповненням вільного підприємництва. Вона створює стимули до інновацій з метою оновлення продукції, підвищення продуктивності та зниження витрат, що дозволяє отримувати певний час монопольний дохід, поки він не підвищить

привабливість ринку й не приверне увагу конкурентів [8, с. 11].

Важливим аспектом узгодження державних і ринкових механізмів є відповідність організаційних структур інституційної підтримки та форм стимулювання інноваційного процесу. В США інституційну підтримку інноваційної діяльності здійснюють Адміністрація у справах малого бізнесу, Національний науковий фонд, федеральні відомства, Національна мережа центрів упровадження нових технологій та інші організаційні структури. Як форми стимулювання застосовується: пільгове оподаткування, інноваційний податковий кредит, пільговий режим амортизаційних відрахувань, субсидії, цільові асигнування з бюджету, вирахування витрат на НДДКР із суми оподаткованого доходу.

В умовах монополізації окремих ринків і значної кількості посередницьких структур на шляху просування інноваційної продукції до кінцевого споживача потрібно оптимізувати канали її збуту, тому належне місце серед операторів інноваційного ринку мають посісти організації, створені на засадах кооперації. Інституціональні перетворення повинні бути спрямовані на розроблення основи господарювання та всього відтворювального циклу через розвиток власних фінансових, інституційних, страхових і венчурних структур. Отже, ринкова інфраструктура формує об'єктивні в умовах ринку інституційні компоненти для зміцнення інноваційних виробничих структур і забезпечення функціональних взаємозв'язків між ними в напрямі насичення інноваційних ринків.

Основними чинниками, що гальмують розвиток біржової торгівлі інноваційними товарами, є такі: відсутність бажання, а в окремих випадках острах підприємств займатися діяльністю, що заснована на інноваціях; недосконалість чинної законодавчої бази; відсутність ефективних кредитних програм; низька інвестиційна привабливість інноваційної сфери економіки; низький рівень інформаційно-консультативного забезпечення; відставання від використовуваних у світі прогресивних біржових технологій. Для розвитку прозорості бір-

жової торгівлі в Україні, формування високоліквідного біржового ринку інноваційної продукції, збільшення обсягів біржових операцій доцільно запровадити торгівлю ф'ючерсними контрактами й опціонами, що також дасть змогу забезпечити самофінансування інноваційного виробництва. Унаслідок цього може зародитися свобода підприємництва, яка, поперше, є складовою свободи творчості.

Підприємливість – це завжди пошук неординарних рішень, хоч у бізнесі є своя рутинна. Але підприємництво – творчість своєрідна, зорієнтована не на пізнання, не на відкриття, а на вигоду. Тому також важливим є баланс обмежень і свободи, який змінюється зі змінами умов. Інноваційна економіка і тут вимагає зміщення балансу в сторону більшої свободи. По-друге, підприємець – природний і головний споживач інновацій. Якщо він відсутній – немає кому спрямовувати винаходи. Більше свободи підприємству – більший у кінцевому результаті попит на інновації та на ті інтелектуальні продукти, які використовуються у процесі створення [8, с. 11].

На сьогодні для України шлях «наздоганяючого» розвитку якщо не закритий, то обмежений, оскільки технологічне запозичення дає ефект лише на короткий час. За таких умов модель інноваційного розвитку буде безальтернативною.

Економічна, інституціональна та політична системи в Україні, яка прагне мати сильну конкурентоспроможну інноваційну економіку, ставить перед собою мету створити майже заново таку економіку у відповідь на виклики сьогодення, яку б підтримало суспільство. Формальні інститути повинні враховувати визначені норми соціальної взаємодії, які припускають достатні рівні терпіння, відповідальності, солідарності та довіри.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пахомов С. Ю. Економічне зростання в контексті інституціоналізму / С. Ю. Пахомов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2013. – № 4. – С. 11–16.

- Pakhomov S. Yu. Ekonomichne zrostantia v konteksti instytutsionalizmu / S. Iu. Pakhomov // Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini. – 2013. – № 4. – S. 11–16.
2. Сизоненко В. О. Фінансування інноваційно-орієнтованої економіки в умовах інституціональної невизначеності / В. О. Сизоненко // Фінанси України. – 2013. – № 5. – С. 80–89.
- Syzonenko V. O. Finansuvannia innovatsiino-oriientovanoi ekonomiky v umovakh instytutsionalnoi nevyznachenosti / V. O. Syzonenko // Finansy Ukrainy. – 2013. – № 5. – S. 80–89.
3. Сизоненко В. О. Конкурентоспроможність у мікро- та макроекономічному вимірі / В. О. Сизоненко // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2010. – Вип. 21. – С. 19–26.
- Syzonenko V. O. Konkurentospromozhnist u mikro- ta makroekonomichnomu vymiri / V. O. Syzonenko // Teoretychni ta prykladni pytannia ekonomiky. – 2010. – Vyp. 21. – S. 19–26.
4. Маліцький Б. А. Висхідні позиції України на шляху формування інноваційно-орієнтованої економіки / Б. А. Маліцький // Економіка і прогнозування. – 2004. – № 3. – С. 31–38.
- Malitskyi B. A. Vyskhidni pozytsii Ukrainy na shliakhu formuvannia innovatsiino-oriientovanoi ekonomiky / B. A. Malitskyi // Ekonomika i prohnozuvannia. – 2004. – № 3. – S. 31–38.
5. Дементьев В. В. Чому Україна не інноваційна держава: інституційний аналіз / В. В. Дементьев, В. П. Вишневський // Економічна теорія. – 2011. – № 3. – С. 5–20.
- Dementiev V. V. Chomu Ukraina ne innovatsiina derzhava: instytutsiinyi analiz / V. V. Dementiev, V. P. Vyshnevskiy // Ekonomichna teoriia. – 2011. – № 3. – S. 5–20.
6. Івашина О. Ф. Інституціоналізація інноваційного розвитку / О. Ф. Івашина // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 5. – С. 16–22.
- Ivashyna O. F. Instytutsionalizatsiia innovatsiinoho rozvytku / O. F. Ivashyna // Aktualni problemy ekonomiky. – 2009. – № 5. – S. 16–22.
7. Філіпенко А. Інституціональні передумови економічного розвитку в Україні / А. Філіпенко // Правосуддя – гарант законності у сфері економічних правовідносин. Т. 21(1): Міжвідомчий наук. зб. – Київ: Науково-дослідний ін-т «Проблеми людини», 2000. – С. 93–97.
- Filipenko A. Instytutsionalni peredumovy ekonomichnoho rozvytku v Ukraini / A. Filipenko // Pravosuddia – harant zakonnosti u sferi ekonomichnykh pravovidnosyn. T. 21(1): Mizhvidomchyi nauk. zb. – Kyiv: Naukovodoslidnyi in-t «Problemy liudyny», 2000. – S. 93–97.
8. Ясин Е. Условия инновационного развития и необходимые институциональные изменения / Е. Ясин // Проблемы теории и практики управления. – 2007. – № 7. – С. 8–20.
- Iasyn E. Uslovyia ynnovatsyonnoho razvytyia y neobkhodymye ynstytutsyonalnye yzmenenyia / E. Yasyn // Problemy teoryy y praktyky upravleniia. – 2007. – № 7. – S. 8–20.
9. Hodgson G. M. What are institutions? // Journal of Economic Issues. – 2006. – Vol. 40, № 1. – P. 1–25.

Н. Н. Краус, кандидат экономических наук (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Институционализация инновационной экономики.**

Аннотация. В статье доказана необходимость институционализации инновационной среды как объективной потребности на этапе системной модернизации экономики Украины.

Определены причины, вызывающие потребность в создании такой среды. Обоснована необходимость институционализации в формировании высокого инновационно-инвестиционного уровня Украины в парадигме глобального развития. Указаны основные сегменты инфраструктуры инновационной экономики.

Ключевые слова: инновационная экономика, институционализация, инфраструктура, институт.

N. Kraus, Cand. Econ. Sci. (Poltava University of Economics and Trade). *Institutionalization of innovative economy.*

Summary. The necessity of institutionalizing of innovation environment as an objective need on the stage of system modernize of the economy of Ukraine are proved in the article. The reasons, that cause the need for creation of such an environment are determined. The need to institutionalize in formation of a high innovation and investment level in Ukraine in paradigm of global development are justified. Key segments of infrastructure of innovation economy are pointed.

Keywords: innovative economy, institutionalization, infrastructure, institute.